

შობადობის და მოკვდაობის სტატისტიკა პოსტსაბჭოთა საქართველოში

მერაბ ხმალაძე

ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი,
თსუ ეკონომიკის და ბიზნესის ფაკულტეტის მკვლევარი

შობადობა საბჭოთა და პოსტსაბჭოთა ეპოქების გასაყარზე აკმაყოფილებდა მოსახლეობის გაფართოებული აღწარმოების მოთხოვნებს. 1990 წელს შობადობის ჯამური კოეფიციენტი 2,15 შეადგენდა. როგორც მოსალოდნელი იყო, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ დემოგრაფიული მდგომარეობა მკვეთრად გაუარესდა და უკვე 1990 წლის შემდეგ შობადობის დონე საქართველოში (გამონაკლისი რამდენიმე წლის გარდა) ვეღარ უზრუნველყოფს მოსახლეობის გაფართოებულ აღწარმოებას. მოსახლეობის აღწარმოების 1990 წლის რეჟიმის, შენარჩუნების პირობებში საქართველოს მოსახლეობა 2015 წლისთვის შეწყვეტდა ზრდას და გახდებოდა სტაციონარული 6 798,3 ათასი მცხოვრებით, რაც სრულიად საკმარისი იქნებოდა ერის გენოფონდის შენარჩუნების და სახელმწიფოს წარმატებული ფუნქციონირებისათვის.

შობადობის შემცირებამ და მოსახლეობის არნახულმა ემიგრაციამ კატასტროფულად შეამცირა მოსახლეობის რიცხოვნობა და შესაბამისად შეასუსტა ქვეყნის ეკონომიკურ-დემოგრაფიული და სამხედრო-პოლიტიკური პოტენციალი.

კრიზისმა ასევე გაზარდა მოკვდაობაც, გაიზარდა ჩვილთა მოკვდაობა, რომელიც დღეისთვის უკვე შემცირებულია, მაგრამ ძალაში დარჩა ისეთიუარყოფითი მდგომარეობა, როგორიცაა: მსოფლიოს ქვეყნებთან შედარებით ჩვილთა მაღალი მოკვდაობა, ერთ-ერთი ყველაზე დიდი განსხვავებაა ქალების და კაცების სიცოცხლის ხანგრძლივობას შორის. კორონავირუსის გავლენა-შესასწავლია, თუმცა წინასწარი შედეგებით 2020-2021 წლებში მიღებული დემოგრაფიული ზარალი ყველა წინა ეპოქებზე ნაკლები არ უნდა იყოს

საკვანძო სიტყვები: შობადობა, მოვდაობა, კორონავირუსი, სტატისტიკა, პოსტსაბჭოთა, საქართველო

დემოგრაფიული ვითარება პოსტსაბჭოთა საქართველოში მკვეთრად გაუარესდა, რაც ლოღიკურად მოჰყვა საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ განვითარებულ უარყოფით სოციალურ-ეკონომიკურ და პოლიტიკურ შედეგებს. მოსალოდნელი ნეგატიური ტენდენციების შესახებ ჩვენ ვწერდით უკვე 1990-იანი წლების დასაწყისში.

მოვიტანთ სრულ ციკატას – „საქართველოში 1990 წლის შემდგომმა სოციალურ-ეკონომიკურმა, პოლიტიკურმა და ეროვნებათაშორის ურთიერთობების კრიზისმა რადიკალურად გააუარესა ამ დროისათვის ისედაც არასასურველი დემოგრაფიული მდგომარეობა. 1993 წლისთვის შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი 12.0‰, მოკვდაობის – 10,1‰, ხოლო ბუნებრივი მატება ‰-მდე დაცა. აღნიშნული მდგომარეობა მომავალს კიდევ უფრო გააუარესებს. ასეთი პესიმიზმის საფუძველს გვაძლევს ის გარემოება, რომ საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობების შემოსვლა და დამკვიდრება საქართველოში მოასწავებს დასაქმების დონის შემცირებას, რამდენადაც დასაქმებაში ძირითადი აქცენტი გადატანილი იქნება სამუშაო ძალის ხარისხობრივ და არა რაოდენობრივ მხარეზე. ამიტომ მომავალში საზოგადოებას დასჭირდება უდიდესი ძალისხმევა მოსახლეობის დემოგრაფიული აღწარმოების რეჟიმის გამოსწორებისათვის [ხმალაძე, 1995].

მოკვდაობა პოსტსაბჭოთა საქართველოში გაცილებით ნეგატიურია, ვიდრე შობადობა.

შობადობა

საქართველოს მოსახლეობის 1990 წლის სტაციონარული მოსახლეობის მოდელის თანახმად (მოდელი გულისხმობდა მოსახლეობის 1990 წლის აღწარმოების რეჟიმის უცვლელად შენარჩუნებას), საქართველოს მოსახლეობა შეწყვეტდა ზრდას და გახდებოდა სტაციონარული 6 798,3 ათასი მცხოვრებით, 2015 წელს. რეალობა აღმოჩნდა სავარაუდოზე გაცილებით, მრავალგზის უარესი. საქართველოს მოსახლეობამ 1992 – წლიდან დაიწყო შემცირება შობადობის შემცირების და საქართველოს ისტორიაში მოსახლეობის მანამდე არნახული ემიგრაციის შედეგად. 2015 წელს საქართველოს მოსახლეობა შემცირდა 3721,9 ათასამდე.

შობადობის სტატისტიკა პოსტსაბჭოთა საქართველოში გვაქვს 1994 წლიდან ყოველწლიურად, საქართველოს ხელისუფლების მიერ კონტროლირებად ტერიტორიაზე.

1990-1994 წლებში დაბადებულთა რიცხვი 92,8-დან 57,3 ათასამდე, ე.ი. 38,3%-ით, ხოლო შობადობის კოეფიციენტი 17,1-დან 11,8 პრომილემდე, ე.ი. 31%-ით შემცირდა. 1990-1994 წლებში სახეზე გვაქვს მოსახლეობის შეკვეცილი აღწარმოება.

შობადობის დონე საქართველოში 1994 წლის შემდეგაც განაგრძობდა შემცირებას და საქართველოს სტატისტიკურ ისტორიაში ყველაზე დაბალ ნიშნულს მიაღწია 2002 წელს, როდესაც დაიბადა 45,1 ათასი ბავშვი, ხოლო შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი 11,3%-მდე დაეცა. 2002 წლის შემდეგ შობადობის დონე თანდათანობით იზრდებოდა და 2009-2017 წლებში აკმაყოფილებდა მოსახლეობის მარტივი აღწარმოების მოთხოვნებს, რის შემდეგაც ისევ შემცირდა შეკვეცილი აღწარმოების დონეზე. შობადობის დონის დინამიკაზე უფრო ნათელ წარმოდგენას იძლევა შობადობის კოეფიციენტები ხუთწლიანი ინტერვალებით.

ცხრილი 1

შობადობის საშუალოწლიური ზოგადი კოეფიციენტები საქართველოში 1995-2020 წლებში ქალაქ-სოფლის მიხედვით

	სულ საქართველოში	მათ შორის		% % ქალაქი სოფელთან
		ქალაქად	სოფლად	
1995-1999	12,1	13,8	10,2	135,3
2000-2004	11,6	14,1	8,4	170,0
2005-2009	13,0	16,2	8,7	186,2
2010-2014	14,3	14,6	13,9	105,0
2015-2019	14,4	14,4	14,4	100,0
2020	12,5	12,7	12,2	104,1

ცხრილი გაანგარიშებულია: დემოგრაფიული ვითარება საქართველოში, 2019. თბ., 2020, გვ.36. geostat.ge

შობადობა 2010-2019 წლებში აკმაყოფილებს მოსახლეობის მარტივი აღწარმოების მოთხოვნებს, თუმცა არ შეიძლება 2010-2019 წლები ჩაითვალოს საკომპენსაციო პერიოდად, რადგან ოდნავადაც ვერ უახლოვდება შობადობის 1990-იანი წლების დონეს.

ცალკე აღნიშვნის ღირსია შობადობის დონის მკვეთრი დაცემა 2019-2020 წლებში კორონავირუსის ეპიდემიის შედეგად. კერძოდ, 2019 წელს საქართველოში დაიბადა 48,3 ათასი ბავშვი, 2020 წელს – 46,5 ათასი, ხოლო შობადობის კოეფიციენტი 13,0%-დან შემცირდა 12,5%-მდე.

1990-იანი წლების შემდეგ სახეზე გვაქვს საქართველოს დემოგრაფიულ ისტორიაში არარსებული უპრეცედენტო მდგომარეობა. კერძოდ, 1995 წლიდან დღემდე (ერთი ორი გამონაკლისის წლის გარდა), შობადობის კოეფიციენტი ქალაქად აღემატება სოფლის შესაბამის მაჩვენებელს. საქართველოში შობადობის კოეფიციენტები ქალაქის და სოფლის მიხედვით გაგვაჩნია 1940 წელს და 1950 წლიდან ყოველწლიურად, მაგრამ არც ერთ წელს ქალაქში შობადობის ზოგადი კოეფიციენტის სოფელთან შედარებით არათუ მეტობა, არამედ ტოლობაც არ ფიქსირდება.

აღნიშნულ პერიოდში ქალაქად შობადობის კოეფიციენტის გადამეტება შეიძლება ავხსნათ ორი გარემოებით: 1. სოფლად შიგა და გარე მიგრაციის შედეგად მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის გაუარესებით, რაც აისახა ახალგაზრდობის ხვედრი წილის შემცირებაში. შედეგად, ქალაქის მოსახლეობა სოფელთან შედარებით ხასიათდება უფრო ახალგაზრდა ასაკობრივი სტრუქტურით, რამაც განაპირობა შობადობის უფრო მაღალი კოეფიციენტი. 2. როგორც ჩანს, 1990-იანი წლების შემდგომმა საყოველთაო კრიზისმა ქალაქთან შედარებით გაცილებით უარყოფითი დემოგრაფიული შედეგები გამოიწვია სოფლის მოსახლეობაში.

პოსტსაბჭოთა პერიოდში არსებითი ცვლილებები განიცადა შობადობის ასაკობრივმა მაჩვენებლებმა. 1990-იანი წლების შემდეგ (იხ. ცხრილი 2), შობადობის სპეციალური კოეფიციენტი მკვეთრად კლებულობს და 1989-2005 წლებში 67,6%-დან მცირდება 39,7%-მდე, ე.ი. 27,9%-ით (41,3%-ით). 2005 წლის შემდეგ მაჩვენებელი იზრდება და 2015 წელს აღწევს 58,2%-მდე, რის შემდეგაც ის თანდათანობით მცირდება 49,4%-მდე 2020 წელს.

ცხრილი 2

შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტები საქართველოში 1989-2020 წლებში (დაბადებულთა რიცხვი შესაბამისი ასაკის 1000 ქალზე)

	15-49	მათ შორის							შობადობის ჯამური კოეფიციენტი
		15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	
1989	67,6	58,8	171,4	109,7	57,2	22,6	5,7	0,4	2,13
1995	41,7	65,7	116,0	67,9	42,7	16,9	4,3	0,3	1,57
2000	40,1	43,7	120,6	80,8	46,3	20,5	5,3	0,5	1,59
2005	39,7	45,1	111,7	86,3	49,9	20,8	4,8	0,3	1,59
2010	50,2	52,2	132,6	111,0	67,0	29,1	6,8	0,3	1,99
2015	58,2	48,4	144,1	128,0	87,7	41,5	10,6	0,7	2,30
2019	50,8	29,4	112,1	121,3	81,2	44,6	12,4	1,5	2,01
2020	49,4	27,3	103,3	121,8	81,6	44,4	13,3	1,7	1,97

წყარო: დემოგრაფიული ვითარება საქართველოში. 2019, თბ., 2020, გვ. 38. დემოგრაფიული ვითარება საქართველოში 2020. თბ., 2021, გვ. 31. მერაბ ხმაღაძე. ქეთევან ჩიტაღაძე. დემოგრაფიული სტატისტიკა. თბ., 2020, გვ.134. geostat.ge

რა თქმა უნდა, შობადობის შემცირება მნიშვნელოვნად განპირობებულია შობადობის ასაკობრივი კოეფიციენტების დონის დინამიკით. ამასთან, ეს უკანასკნელი პოსტსაბჭოთა პერიოდში არაორდინარული „ქცევით“ გამოირჩევა, რაც მანამდე მათ არ ახასიათებდა. საქმე ისაა, რომ ისტორიულად, როგორც წესი, შობადობის საერთო დონის შემცირების პარალელურად, იზრდება შობადობა ახალგაზრდა, 15-24 წლის ასაკებში, რაც ოჯახის ფორმირების დაჩქარების შედეგია და მცირდება შობადობა 25 წლის და უფროსი ასაკის ქალებში. შესაბამისად, შობადობის შემცირების ძირითადი მიზეზი საბჭოთა საქართველოში (და საერთოდ, ყველგან) იყო შობადობის შემცირება 25 წლის და უფროსი ასაკის ქალებში.

რაში მდგომარეობს შობადობის დინამიკის არაორდინარულობა პოსტსაბჭოთა საქართველოში?

1) მთლიანობაში, პოსტსაბჭოთა პერიოდში, შობადობის შემცირების პარალელურად იზრდება შობადობის დონე 25 წლის და უფროსი ასაკის ქალებში, რაც საბჭოთა პერიოდში არ დაფიქსირებულა. კერძოდ, 1989-2020 წლებში შობადობის დონე გაიზარდა ასაკების მიხედვით:

2000 წლიდან დაწყებული დღემდე, შობადობის დონემ 30-34 წლის ასაკში გადააჭარბა შესაბამის მაჩვენებელს 15-19 წლის ასაკში, რასაც მანამდე ადგილი არ ჰქონია. ამასთან მეტობა წლების მიხედვით იზრდება და შეადგენს; 2000 წელს – 105,9%, 2005 წ. – 110,6%, 2010წ. – 128,4%, 2015წ. – 181,2% და 2020წ. – 300,0%, ე.ი 3 -ჯერ. ასეთი პარადოქსული დინამიკა შობადობაში, როდესაც მისი დონე ქალების ასაკის ზრდასთან ერთად მკვეთრად იზრდება, აქამდე საქართველოს დემოგრაფიულ სტატისტიკას არ დაუფიქსირებია და მით უმეტეს, მისი ახსნა სტატისტიკურად, სტატისტიკური მეთოდებით შეუძლებელია. ვითარების ახსნ აუნდა მოხდეს ფართომასშტაბიანი კომპლექსური სტატისტიკურ-დემოგრაფიული-სოციოლოგიური კვლევის საფუძველზე. აღნიშნული ფორმატის გაშლილი შინაარსია: შერჩევითი სტატისტიკური კვლევის საშუალებით მოსახლეობის დემოგრაფიული განწყობის შესწავლა. ამასთან დაკავშირებით, შეიძლება გამოვთქვათ ვარაუდი, რომ შობადობის შემცირება ახალგაზრდა ასაკებში და მისი ზრდა უფროს ასაკებში, გამოიწვია ახალი ეკონომიკურ-დემოგრაფიული ფასეულობების გავრცელებამ. კარიერული მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებამ უკანა პლანზე გადასწია შვილიანობისადმი მოთხოვნილება.

2) დასკვნის სახით: 1990-იან წლებამდე შობადობის დონის შემცირებას საქართველოში ძირითადად განაპირობებდა შობადობის შემცირება 25 წლის და უფროსი ასაკის ქალებში. პოსტსაბჭოთა საქართველოში პირიქით, შობადობის დონის შემცირებას განაპირობებს შობადობის დონის შემცირება ახალგაზრდა, 15-24 წლის ასაკის ქალებში. 1989-2020 წლებში დაბადებულთა რიცხვი ქვეყანაში 91,1 ათასიდან შემცირდა 46,5 ათასამდე და რომ არა ასაკობრივი სტრუქტურის დადებითი გავლენა, ის შემცირდებოდა 23,7 ათასამდე.

მოკვდაობა

შობადობასთან ერთად უარყოფითი ტენდენციებით ხასიათდება მოკვდაობაც. შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი 1991 წელს შეადგენდა 9,6 ხოლო 1992 წელს 10,2 პრომილეს. ამის შემდეგ მაჩვენებელი იზრდება და 2021 წელს 16,2 აღწევს. მოკვდაობის მაჩვენებელი უფრო სწრაფად იზრდება სოფლად, რაც მისი ქალაქთან შედარებით დემოგრაფიული დაბერების უფრო მაღალი დონით უნდა აიხსნას.

1921 წელს დაფიქსირდა კატასტროფული მდგომარეობა. დაიბადა 45,9 და გარდაიცვალა 59,9 ათასი ადამიანი. უარყოფითმა ბუნებრივმა მატებამ შეადგინა 14 ათასი, უარყოფითმა ბუნებრივი მატების კოეფიციენტმა შეადგინა 3,8 პრომილე. პოსტსაბჭოთა საქართველოში უარყოფითი ბუ-

ნებრივი მატება დაფიქსირდა 2007-დან 2020 წლებშიც, მაგრამ 2007 წელს კოეფიციენტი ტოლი იყო მხოლოდ მინუს 0,4, ხოლო 2020 წელს მინუს 1,1 პრომილის.

საქართველოს რეგიონებიდან მოკვდაობის ყველაზე მაღალი დონით გამოირჩევიან: გურია-16,4, იმერეთი-17,6 რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი-26,2 პრომილე(2020 წელი). ეს უკანასკნელი საქართველოს რეგიონებიდან დემოგრაფიულად ყველაზე მეტადაა დაბერებული, რაც განაპირობებს მოკვდაობის ყველაზე მაღალ მაჩვენებელს.

ქვეყნის სოციალური მდგომარეობის ერთ-ერთი ინდიკატორია ჩვილთა მოკვდაობა. 1992 წლისთვის ჩვილთა მოკვდაობის კოეფიციენტი(1 წლამდე გარდაცვლილთა რიცხვი 1000 დაბადებულზე გაანგარიშებით) შეადგენდა 12,4. 1995 წელს მან მიაღწია 25-ს, ხოლო 2005წელს-29,8-ს. ჩვილთა მოკვდაობა კლებას იწყებს 2010 წლიდან. 2015 წელს იგი ტოლია 8,2-ის, 2020 წელს 7,4-ის, 2021 წელს-8,5-ის.

ჩვენი გამოთვლებით,ჩვილთა მოკვდაობიდან ნეონატალურ (0-27 დღე) მოკვდაობაზე 1995-2021 წლებში საშუალოდ მოდის 73,6%, ხოლო პოსტნეონატალურზე (28-365 დღე) -26,4%.საერთოდ კი 3 დღემდე ასაკის გარდაცვლილებზე მოდის გარდაცვლილ ჩვილთა 27,2%, რაც მეტად დაზოგადებული ფაქტია.

საქართველოს ერთ-ერთი მწვავე სოციალური პრობლემაა კაცების მაღალი მოკვდაობა ქალებთან შედარებით. 2021 წლისთვის მოკვდაობის კოეფიციენტმა ქალებში 8,5, ხოლო კაცებში 9,4 პრომილე შეადგინა. მოკვდაობა კაცებში მაღალია ქალებთან შედარებით ყველა ასაკში,რაც განაპირობებს კაცების დაბალ სიცოცხლის ხანგრძლივობას. 2021 წელს ქალების სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობა შეადგენდა 75,4 წელს, კაცების-67,45 წელს. სხვაობაა 7,95 წელი. ასეთი სხვაობა დაფიქსირებულია მხოლოდ რამდენიმე ქვეყანაში.სიცოცხლის ხანგრძლივობა საბჭოთა საქართველოსთან შედარებით შემცირდა 1990 წელს 72,7 წლიდან 71,36 წლამდე 2021წელს.

საქართველოს მოსახლეობას დიდი ზიანი მიაყენა კორონავირუსმა. ამ მიზეზით 2020 წელს გარდაიცვალა 2587 ადამიანი, ხოლო 2021 წელს-11280. კორონამ ძირითადად ზიანი მიაყენა 40 წლის შემდგომ ასაკებს. 40 წლამდე მოდის გარდაცვლილთა მხოლოდ 1,2%. გარდაცვალების ყველაზე მაღალი ხვედრი წილი მოდის 70-84 წლის ასაკზე რამაც შეადგინა 48,3%.

კოვიდის საერთო შედეგის შესაფასებლად გამოვთვალეთ კოვიდით მოკვდაობის ზოგადი კოეფიციენტები, რომელმაც 2020 წელს შეადგინა 0,7 პრომილე, რაც საერთო მოკვდაობის(13,6) 5,1% შეადგენს.2021 წელს მაჩვენებელი გაუტოლდა 3პრომილეს, რაც საერთო მოკვდაობის(16,2) 18,5%-ია.

დასკვნები და რეკომენდაციები

- შობადობის დონე 1992 წლიდან დღემდე ვერ აკმაყოფილებს მოსახლეობის გაფართოებული აღწარმოების მოთხოვნებს;

- კორონავირუსის ეპიდემიის შედეგად, 2019-2021 წლებში დაბადებულთა რიცხვი 48,3 ათასიდან 45,9 ათასამდე შემცირდა;

- პოსტსაბჭოთა საქართველოში ჩამოყალიბდა მანამდე არარსებული ვითარება. კერძოდ, შობადობის ზოგადი კოეფიციენტები ქალაქში აღემატება სოფლისას;

- პოსტსაბჭოთა პერიოდში შემცირდა შობდობა 25 წლამდე და გაიზარდა 25 წლის და უფროსი ასაკის ქალებში, რაც საბჭოთა პერიოდში არ შეიმჩნეოდა.

ლიტერატურა:

1. დემოგრაფიული ვითარება საქართველოში 2019 წელს. თბ., 2020.
2. დემოგრაფიული ვითარება საქართველოში 2020 წელს. თბ., 2021.
3. საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული 2006. თბ., 2007.
4. მერაბ ხმალაძე. საქართველოს მოსახლეობის აღწარმოების კანონზომიერებები დაეკონომიკური შდეგები. დისერტაცია ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1995.
5. მერაბ ხმალაძე. ქეთევან ჩიტალაძე. დემოგრაფიული სტატისტიკა. თბ., 2020.
6. Geostatge

Birth and Death Statistics in Post-Soviet Georgia

Merab Khmaladze

*Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Researcher at the Faculty of Economics and Business of TSU*

SUMMARY

- The sharp decline in the birth rate began in 1992, which reached the lowest point in the history of Georgia in 2002. Despite a slight increase since then, it still fails to meet the extended reproduction requirements of the population;
- As a result of the COVIC-19 pandemic, the number of births in 2019-2020 decreased from 48.3 thousand to 46.5 thousand;
- A situation that did not exist before was established in post-Soviet Georgia. In particular, general birth rates are higher in urban areas than to compare with the rural areas;
- In the post-Soviet period, the birth rate decreased in women aged below 25 years and increased in women aged 25 and older, which was not observed in the Soviet period. It seems that the pursuit of a career has shifted the age of childbearing and marriage, which has also increased significantly. Birth rate would be significantly lower if not for the positive impact of age structure;
- The current demographic situation requires implementation of both short-term and long-term active demographic policies;
- Average life expectancy has deteriorated in post-Soviet Georgia;
- The difference in life expectancy between women and men has increased;
- Coronavirus hit the country hard in 2020-2021.